

Finnmark 1944 — 1945

Oppfordret av et leserbrev i Hamar Dagblad 27. april skal jeg skissere de viktigste hendelsene i Finnmark. Hadde den store opplevelse å drøfte dette med general A. D. Dahl de siste årene han levde. I juni 1941 sluttet Storbritannia og Norge en avtale om de norske avdelingens innpassing i britisk kommando, til dels britisk opplæring og forsyninger. Forut for siste fase fikk Norge avtaler med Storbritannia, USA og Sovjet om kommandoforhold, militært ansvar og administrasjon når tropper fra disse land rykket inn i Norge. Det var i mai 1944. Vi var formelt ikke alliert med de allierte.

2. september 1944 sluttet Finland, på harde vilkår, fred med Sovjet. 6. september ble hele Petsamoområdet avstått til Sovjet. Norge fikk Sovjet til direkte nabo

og har hatt det siden. Norge kunne ikke forlange at sovjetiske styrker i kamp med retirerende tyske tropper skulle stanse ved riksgrensen. Normandie krevde alt USA og Storbritannia kunne avse.

Da utenriksminister Trygve Lie i oktober 1944 var i Moskva for å drøfte norske troppers deltakelse i Finnmark, tok den sovjetiske utenriksminister Molotov opp spørsmålet om at Bjørnøya skulle bli sovjetisk og Svalbard et norsk-russisk felleseie. Mot denne bakgrunn er det klart at den norske regjering i London, og de allierte, lurte på hva Sovjets planer egentlig var i Nord-Norge. Man fryktet krav om isfri havn.

Daværende oberst A. D. Dahl, som kom til å lede de norske tropper i Finnmark, hadde allerede i februar 1944 satt opp en analyse av situasjonen og en nøyaktig oversikt over hva man trengte av tropper, skip og forsyninger. Det gjaldt å markere norsk overhøyhet over

Finnmark. Finnmark var nå sovjetisk krigsteater. De andre stormaktene kunne ikke gripe inn i Sovjets ansvar og sende forsyninger til den hardt rammede sivilbefolkningen. Det tellet ikke at bebyggelsen var brent, og befolkningen for en stor del evakuert sørover eller hadde gjemt seg i ødemarka og ventet på befrielse og forsyninger. Norske myndigheter kunne unnskyldes seg med at de ikke fikk kjøpe opp forsyninger, det skulle komme fra felles lagere. Og at det nesten ikke var skip å disponere — av et land med en av verdens største handelsflåter. Nygaardsvold og andre var dypt skuffet og har gitt uttrykk for det.

Oberst, senere general Dahl, ledet en norsk militærmisjon til den sovjetiske nordarmeen. 2. Bergkompani fra den norske brigaden i Skottland skulle over. Den sto under kommando av Scottish Command, inntil den var kommet til Finnmark. Da kom de norske

styrkene der under sovjetisk kommando. SHAEF, den allierte europeiske overkommando, måtte godkjenne at 2. Bergkompani ble sendt. Det ble bare plass til kompaniets 233 mann og Dahls stab, ikke skikkelig vinterutrustning og ingen transportmidler. Men i samme konvoi var det to passasjerskip med ca. 10 000 sovjetiske krigsfanger som de allierte hadde befridd. Kanskje navnet «Operation Crofter» var velvalgt? Crofter betyr leilending eller husmann. Militærmisjonen ble forsøkt fløyet over på forhånd, men måtte gjøre vendereis pga. været. 12. november kom avdelingen til Kirkenes, som hadde en sovjetisk kommandant. Det tjener ingen hensikt å skjule at forholdet til sivilbefolkningen i begynnelsen var noe anstrengt. Den hadde levd i et område hvor det var langt flere tyske soldater enn nordmenn, med tyskere til dels sivilt innkvartert og hvor jenter, som ellers i Norge,

hadde funnet seg tyske kavalierer.

Dahl hadde selv et meget godt og tillitsfullt samarbeid med russerne. Men alt samband måtte gå gjennom sovjetiske kanaler til Moskva og derfra til London. Inntil man brukte en norsk hemmelig agents sender for meldinger det hastet med. Russerne forlangte at fenrik Thor Heyerdahl skulle sendes tilbake til London, for han sto i listene oppført som sersjant. Dahl greide å avvise deres krav om å få navn på alle formenn i idrettslag og lignende organisasjoner, og navn på alle som hadde bil eller sykkel. Russerne forlangte — Dahl forhindret det — at radioapparater som avdelingene hadde fått med seg fra England, skulle innleveres.

Byen Kirkenes var praktisk talt jevnet med jorden. Bebyggelsen ved Elvenes og Bjørnevatn likeledes, kaier og broer sprengt og telefonlinjer ødelagt.

I rapport av 18. november skrev

Dahl at norske styrker hittil ikke har deltatt i gjenerobringen av Finnmark. Senere ble kompaniet beordret til å avløse sovjetiske avdelinger i Tana. Dessuten sende ut oppklaringspatruljer. Det var lange, øde strekninger som skulle tilbakelegges og i bitende kulde. Tre mann av bergkompaniet falt i trefninger med tyskerne på disse patruljene, dessuten gikk en på en mine og en druknet. Dahl foreslo overfor Forsvarsdepartementet at soldatene som hadde vært med i de harde og farlige anstrengelsene skulle vært belønnet med en frigjøringsmedalje, men departementet avsto. Ola Dunk hadde ikke sans for slikt.

Sivilbefolkningen hadde på sine gjemmesteder hatt en forferdelig tid. Det kom en sterk reaksjon, en skuffelse, over at de store uttalelser fra London om hjelp og forsyninger ble så dårlig fulgt opp. De hadde ventet hjelp FØR husene ble svidd av.

I Øver-Torneå på svensk side å en norsk styrke på tre bataljoner og ventet på marsjordre. Det ble bygget en hel leir ved Karesuando, som et gjennomgangskvarter under marsjen til Finnmark. Det ble gjort en stor innsats for å brøyte og bruke Ishavsveien. Det måtte oppgis pga. sprengte broer ved Enare.

Svensk «nøytralitetspolitikk» var nå snudd helt om. Svenskene ga tillatelse til at en avdeling amerikanske transportfly under Bernt Balchen fra en svensk flyplass kunne fly. Rikspolitikompani 1 og 2, feltsykehus, pluss 2. reservepolitibataljon (minus et kompani) til Høybuktmoen. Transportene skjedde fra januar til mars. Senere ble det fløyet inn forsyninger.

Den fargerike stortingsmann, HV-sjef, kommunepolitiker Alfred Henningsen, som i disse dager fyller 75 år, ble etter en dramatisk ildkamp på Nordkynhalvøya tatt til fange. Han gjennom-

gikk flere gestapoforhør før han havnet på Akers sykehus som fange.

Henningsen, senere oberstløytnant, var dengang løytnant og A. D. Dahls adjutant. Dahls sanitets-sjef, oberstløytnant Johnsen, ble sendt tilbake til London og greide å få det britiske admiralitet til å stille tre jagere til evakuering av 502 sivile fra Sørøya til Skottland.

Tyske landsetninger skjedde stadig i februar—mars. Det kom til kamp, blant annet med en norsk frivilligstyrke, der det var falne på begge sider. Under kamper på Sørøya i mars var det seks norske falne, fem såret og 14 tatt til fange, blant dem radiotelegrafist fenrik Lorentzen.

Rikspolitikompani 1 — som var utdannet som politi — greide å bedre forholdene i Pasvikdalen, der enkelte russiske soldater for-grep seg på sivilbefolkningens eiendeler. Ble senere forflyttet til Skoganvarre, derfra til Lakselv.

Delvis med kadrebefal fra Eng-land begynte Dahl oppsetningen av Varanger bataljon. Forflyttet til Tana og Karasjok, med blant annet 24 reinsdyr til transportstøtte. 2. reservepolitibataljon, som ikke var politiavdeling i annet enn navnet, skulle gjøre tjeneste i Tanadalen, men kom ikke til å bli satt inn i direkte operasjoner mot tyskerne. Men avdelingen ble sterkt rammet av en mineulykke 1. mai, 22 mann drept og flere såret. Doktor, oberst Semb, kaptein Hjalmar Wergeland og sykesøster Ella Krogh ble landsatt i fallskjerm uten å ha hoppet med fallskjerm tidligere.

Det kom fortsatt til trefninger med tyske patruljer, blant annet i Alta. I slutten av april var hele Altaområdet besatt, og patruljer skutt frem til Kvenangen.

7. mai 1945 kunne Hærens Overkommando i London melde:

«Norske tropper under kommando av oberst Dahl, med norske avdelinger fra Storbritannia, poli-

titropper fra Sverige og Alta og Varanger bataljoner har besatt hele Finnmark fylke.»

Så sent som 5. mai hadde tyskerne landsatt ca. 30 mann i Iversfjord på Nordkyn. De skjøt seks sivile og festet flyveblad på likene, med trusler mot sivilbefolkningen som hjalp «fienden».

Den siste russiske avdeling som forlot Norge var Kirkenes-kommandanten og hans stab 25. september 1945.

Sovjet ga sine soldater en medalje for innsatsen i Finnmark. Norge hadde ingen utmerkelse til sine soldater. Dahl fikk tilsendt St. Olavs-medaljen med ekegren i posten. Den gjaldt også hans ledelse av Alta bataljon i 1940.

Den nå pensjonerte lektor ved Hamar lærerhøgskole var løytnant og troppssjef ved 2. reservepolitibataljon, og kan sikkert fortelle mer om operasjonene i Finnmark.

Anton Olstad